

**Загальне та специфічне у формуванні ідейно–політичного чинника впливу
(теоретико–методологічний підхід)**

Розглядаються підходи до визначення загального та специфічного при формуванні ідейно–політичного чинника впливу, крізь призму, аналізу понять «державна ідеологія» та «політична ідеологія». Наведено визначення ідейно–політичного чинника впливу.

Ключові слова: ідеологія, функції ідеології, державна ідеологія, політична ідеологія, ідейно–політичний чинник впливу.

Політика як практична діяльність зі здобуття, використання та утримання влади, завжди має ідеологічне обґрунтування, тобто «здійснюється під впливом певної сукупності поглядів та ідей, що виражають інтереси тих чи інших соціальних спільностей людей, передусім суспільних класів» [14,с.467]. Виходячи з цього, правомірним буде припустити, що інститути влади, нав'язують суспільству свої ідейно–політичні погляди, чинячи вплив на засоби масової комунікації.

В рамках аналізу ідейно–політичного чинника впливу слід коротко розглянути суттєві ознаки феномену «ідеологія». Термін «ідеологія» був введений в науковий обіг французьким вченим А. Дестют де Трейсі для позначення науки про ідеї, що розумілось як об'єднане вчення про людське мислення та суспільні ідеї. Вчення висувало основні принципи, якими слід керуватись як в науці, так і в соціальному житті. Де Трейсі бачив в ідеології систему знань, першооснову моралі, політики, права.

З розвитком суспільно–політичних відносин у новочасній історії, цей термін якісно змінив своє перше визначення і дуже швидко поширився в галузі політики, права, соціології та культурології. Показовим у цьому сенсі стало ХХ сторіччя. Це сторіччя позначено «небаченим раніше за масштабами поширенням універсалістських ідейно–політичних доктрин (марксизм–ленінізм, маоїзм, фашизм у декотрих з його національних версіях, нацизм, ліберально–демократична система), виникнення потужних та агресивних ідеократичних режимів, тоталітаризму як суспільно–політичного феномену, а також двома ... обґрунтованими ідеологічно, світовими війнами та багатьма іншими катаклізмами...»[2,с.125–126].

Так, згідно марксистського вчення, ідеологія можлива лише як панівна ідея окремих класів і є нічим іншим, як нав'язуванням (виділено мною – О.Т.) певної сукупності ідей одним класом іншим соціальним групам [цит. з 6,с.330]. За К. Мангеймом, поняття ідеології трактується через розуміння відчуття недовіри і підозри, які людина на кожному історичному етапі відчуває по відношенню до свого суперника. Звідси, ідеології – це ситуативно трансцендентні ідеї, які ніколи не можуть реалізувати *de facto* свій внутрішній зміст [5]. Ю. Габермас у підходах до визначення ідеології зосередив увагу на метакритичному підході, піддавши критиці марксове положення про те, що ідеологія не має історії. Головне, на чому акцентує увагу Габермас, це розуміння ідеології як контексту усвідомлення. Таким чином, ідеологія – це не щось випадкове, а систематичне викривлення діалогічних відносин. Тому слід розрізняти дві форми ідеології – політичну ідеологію,

властиву минулим епохам; і сучасну «ідеологію», що виникла в умовах індустріального суспільства – технократичну свідомість [цит. з 6,с.339].

У контексті наведених підходів до визначення ідеології вважаємо за потрібне наголосити, що в Україні в 70–х роках ХХ століття склалась своя наукова школа, яка розглядала ідеологію «як невід’ємну частину суспільної свідомості, що включає в себе істинні та помилкові знання» [13,с.237]. Серед представників української школи слід назвати науковців М. Михальченко, Л. Губерського, В. Андрущенко, І. Надольного, В. Пазенокта.

Сьогодні у політологічній науці не існує єдності поглядів щодо побудови ідейно–політологічної структуризації. Так, професор Ф. Кирилюк вважає, що сучасний ідеологічний спектр складається з шести частин: комунізм, соціал–демократія, лібералізм, консерватизм, націоналізм і фашизм [7,с.413]. Російські вчені Пугачов та Соловйов наводять чотири типи ідеологічних доктрин: лібералізм, консерватизм, соціалізм і фашизм [9,с.293–303]. На думку політолога В.Бєбіка, провідними політичними доктринами можна назвати лібералізм, неолібералізм, консерватизм, неоконсерватизм, соціалізм, соціальну демократію, анархізм і тоталітарні доктрини (комунізм, фашизм, сіонізм) [1,с.58–90].

Модернові підходи до ідеології трактують її як процес творення символічної реальності, яка ніяким чином не пов’язана з дійсним станом речей у соціально–політичному просторі. На думку Ірхіна, сьогодні ідеологія виступає в іншій формі: «...у формі масової культури. Вона перестала бути теорією, і все більше зрощується з пропагандою, формуючи смаки «людини маси». На місце ідеології як вираження (часто несвідомого) колективних інтересів прийшла цілком свідомо і централізована маніпуляція масовою свідомістю(виділено мною – О.Т.)» [6,с.319].

Виходячи з вище наведеного доцільно коротко розглянути функції ідеології. Американський соціолог Смелзер наголошує на таких функціях ідеології: послаблення соціальної напруги, яка виникає у випадках, коли люди усвідомлюють розбіжності між цінностями і реальними умовами своєї життєдіяльності; ідеології виражають і захищають інтереси певних соціальних груп, і в силу свого статусу виправдовують існуючий стан речей (консервативні типи ідеології), або ж навпаки: ведуть боротьбу за його скасування (радикальні типи ідеології); ідеології можуть надавати смисл і законність діям людей, їх вимогам [цит. з 11, с.400]. Вітчизняна дослідниця професор Бабкіна виділяє такі функції ідеології: соціально–регулююча функція – політична ідеологія сприяє формуванню і координуванню відносин між соціальними спільнотами за певними принципами; пізнавальна функція, її сутність – озброєння громадян знаннями про політичну дійсність, сприяння зростанню їхньої політичної культури; захисна функція, передбачає захист інтересів та ідеалів класу (групи) [8,с.245]. Російський вчений Уледов виокремлює такі функції ідеології: пізнавальна, оцінювальна, прогнозування, світоглядна, передачі соціального досвіду, захисту та обґрунтуванню соціальних інтересів [12,с.120–121].

Наведені підходи до визначення поняття та функцій ідеології дозволяють зробити наступні узагальнення: ідеологія є результатом цілеспрямованих зусиль щодо визначення своєї політично–соціальної ідентичності окремими соціальними класами та групами; в системі «свій–чужий» протиставляє одні класи іншим; за певних обставин консолідує та мобілізує суспільство; ідеологія являється одним з головних системних елементів будь–якої соціально–політичної системи та функціонування держави; виконуючи в суспільно–

політичному просторі свої функції, ідеологія впливає на стосунки між державно-виконавчими установами та суспільством.

Звідси, для конкретизації ідейно-політичного чинника впливу в його загальному та специфічному вигляді ми вбачаємо принциповим розглянути підходи до розуміння понять «державна ідеологія» та «політична ідеологія». На наше переконання, слід розділяти різні за своїми функціональними особливостями поняття «державна ідеологія», яка лежить в основі існування держави, та «політична ідеологія» якою керуються у своїй діяльності представники політичних партій/об'єднань та інститутів влади. Контрапунктом у розумінні поняття «державна ідеологія» є визнання держави як інституціонального ядра існування суспільства. Як зазначає В. Колотило:»...державна ідеологія має визначатися не як пошукова моделююча форма суспільної ідеології, а як означена перспективна модель, що вже зафіксована в Конституції і законодавчо-правовій базі й вимагає своєї реалізації не через застосування механізмів державного тиску і насилля (що характерно для радянського і пострадянського періодів), а через соціальні та державні механізми налагодження, консенсусу, примирення й злагоди» [3,с.136]. Іншими словами, державна ідеологія розуміється як загальнооб'єднуюча ідея/модель у розвитку та підтримці демократичного суспільства. Звідси виокремлюються загальні завдання державної ідеології: ідеологія дає уявлення населенню про напрямок руху суспільства і держави, про сенс держави, оскільки припускає формування загальних принципів існування держави, її політики, що сприймається більшістю суспільства; державна ідеологія пов'язана з легальністю влади. «Ідеї, що знаходять підтримку у населення, підвищують її легітимність і легітимацію, посилюють державну владу і, відповідно, збільшують ефективність громадських і державних перетворень; ідеологія потрібна не лише державі, але й населенню. Ідеологія не просто сукупність певних ідей. Це система світогляду, суспільства і людини, держави і людини, система яка визначає ту або іншу ціннісну орієнтацію (це – добре, це – погано) і лінію поведінки» [1,с.130]. Таким чином, державна ідеологія виконує у суспільстві загальні завдання, формуючи ідейно-політичний світогляд суспільства на основі загальнонаціональної ідеології. Державно-виконавчі установи на її основі консолідують суспільство та пропагують національні цінності, поширюючи через систему засобів масової комунікації її основні ідейно-політичні положення.

Під політичною ідеологією нами розуміється одна з найвпливовіших форм політичної свідомості. Вона «реалізується в доктринах, які виправдовують прагнення певних суспільних сил до завоювання та використання влади і намагаються відповідно до цього підпорядкувати громадську думку. Кожна з політичних доктрин не лише містить певні політичні цінності й орієнтири щодо оптимізації різних сфер суспільного життя, а й намагається пропагувати свої цілі та ідеали, вимагає цілеспрямованих дій громадян щодо досягнення певної мети» [8,с.247]. З означених позицій політична ідеологія є систематизованою сукупністю ідейно-політичних переконань та положень, що виражають і захищають політичні інтереси та потреби певної політичної еліти або групи/класу та вимагають підпорядкування індивідуальних поглядів та думок ідейно-політичним доктринам та установкам.

Звідси походять специфічні завдання, які вирішує політична ідеологія в діяльності державно-виконавчих установ. Оскільки «політична ідеологія є передусім інструментом дії, вона прагне не стільки до наукової об'єктивності, скільки до ефективного обґрунтування цілей і інтересів, тому забезпечує легітимність влади у рамках політичної системи; домагається, щоб пригноблені змирилися зі своїм становищем; намагається дискредитувати ідеології, створені контр-елітою і представниками мас» [10,с.61–62].

Сформований на таких засадах ідейно–політичний світогляд несе на собі специфічний відбиток конкретної політичної групи/класу.

З означених позицій «розмежування між державною та політичною ідеологією полягає в тому, що державна ідеологія виступає основним поняттям, а політична ідеологія – похідним. Залежно від того, яка політична сила отримала владні важелі управління суспільством, відбувається лише зміщення ціннісних пріоритетів у межах державної ідеології як ідеології демократичного поступу» [4,с.10]. Іншими словами, коли політична еліта/група/партія виборює владу, вона, спираючись на засади своєї корпоративної ідеології (консервативну, національно–демократичну, ліберальну тощо), не змінює державно–соціальний устрій та усталені в державі норми і цінності, але при цьому використовує загальнодержавну ідеологію, до якої додає свої специфічні ідейно–політичні чинники. Як зазначає Кирилюк, «певні ідеї і погляди партій та інших політичних сил щодо керівництва та управління суспільством, здійснення влади стають ідейно–політичними доктринами (від лат. *doctrina* – вчення), і реалізуються в державній політиці, визначаючи той чи інший її тип» [7,с.413]. У якості інструменту поширення ідейно–політичних доктрин державно–виконавчі установи активно використовують систему засобів масової комунікації. Змінюючи методи та підходи у взаємодії з системою медіа, владні установи активно використовують сучасні інформаційно–комунікаційні прийоми задля керування суспільством та формування ідейно – політичного світогляду. Механізмами творення ідейно–політичного світогляду у сучасному суспільстві виступають масово–комунікаційні технології, а саме – політична пропаганда, політична реклама, політичний паблік рілейшенз та маніпуляції. Застосування масовокомунікаційних технологій при формуванні ідейно–політичного світогляду набуває особливого значення в умовах слабкості ідейно–політичних систем правлячої у суспільстві політичної еліти/групи.

Отже, маємо наголосити, що інститути влади, використовуючи систему медіа впливають на суспільство, з позицій своїх корпоративних ідейно–політичних систем, поширюють у соціумі ідейно–політичні установки, тим самим формуючи певний ідейно–політичний світогляд, який слугує затвердженню у суспільстві думки про доцільність саме такої існуючої влади і презентованих нею цінностей.

З огляду на вищенаведене маємо запропонувати наступне визначення ідейно–політичного чиннику впливу: ідейно–політичний чинник впливу – це сукупність ідейних та політичних директив і установок, використовуваних владними інститутами/установами для керування суспільством, продукування заданого світогляду і формування системи цінностей. З точки зору масово–комунікаційних процесів, ідейно–політичний чинник може розумітись як цілеспрямована, підготовлена для поширення на широку масову аудиторію інформаційно–комунікаційна технологія з просування ідейно–політичного світогляду, що впливає на зміну наявних у соціумі уявлень, думок, оцінок та поведінки індивіда або групи. З цих позицій базовою основою ідейно–політичного чиннику є сукупність суб'єктивних ідей та світобачення окремих соціальних або політичних груп, які в даний момент знаходяться при владі. Використання масово–комунікаційних технологій ставить на меті сформувані ідейно–політичний світогляд суспільства задля отримання певних преференцій, а саме: доступу до влади, підвищення авторитету, схвалення непопулярних дій та рішень тощо.

Підсумовуючи вищенаведене, приходимо до наступних висновків: у контексті функціонування та формування сучасної політичної сфери особливого значення набуває ідейно–політичний чинник впливу владних установ на суспільство через систему ЗМК, як

інструменту формування ідейних та політичних цінностей суспільства; державно-виконавчі установи, впливаючи на засоби масової інформації, а відтак і на суспільство, з позицій своїх корпоративних ідейно-політичних систем поширюють у суспільстві ідейно-політичні установки, тим самим формуючи певний ідейно-політичний світогляд, який слугує затвердженню у суспільстві думки про доцільність саме такої існуючої влади і презентованих нею цінностей; загальне та специфічне у розумінні ідейно-політичного чинника впливу владних інститутів полягає у визначенні підходів до понять «державна ідеологія» та «політична ідеологія»; ідейно-політичний чинник впливу визначається як сукупність ідейних та політичних директив і установок, використовуваних державно-виконавчими установами для керування суспільством, формування системи цінностей; з підходів масово-комунікаційних процесів ідейно-політичний чинник впливу може розумітись як цілеспрямована, підготовлена для поширення на широку масову аудиторію інформаційно-комунікаційна технологія з просування ідейно-політичного світогляду, що впливає на зміну наявних у соціумі уявлень, думок, оцінок та поведінки індивіда або групи.

Список використаних джерел

1. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина [Монографія] / В.М. Бебик. – К.: МАУП, 2004. – 424 с. ISBN 966-608-366-3
2. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період: [монографія] / За ред. С. І. Здіорука. – К.: НІСД, 2006. – 403 с. ISBN 966-554-097-1
3. Колотило В. В. «Державна» і «державницька» ідеології: проблеми визначення і співвідношення понять / В. В. Колотило // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2005. – № 49. – С. 134–150.
4. Колотило В. В. Роль ідеології в процесі соціальних змін: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філософ. наук: спец 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В. В. Колотило. – Київ, 2006. – 17 с.
5. Кравчук М. Ідеологія в Україні. Якою вона буде завтра? [Електроний ресурс] / Микола Кравчук // Інтернет-сайт «Analitika». – 2008. – Режим доступу: <http://analitika.at.ua/news/2008-11-23-4437>.
6. Ирхин Ю. В. Политология: [учеб. пособ.] / Ю. В. Ирхин, В. Д. Зотов, Л. В. Зотова. – М.: Юристъ, 2002. – 511 с. – Библиогр.: с. 504–507. ISBN 5-7975-0159-7
7. Политология: история та методология [підруч. для студ. вищ. навч. закл] / [Кирилюк Ф.М., Андрущенко В.П., Антоненко В.Г., та ін.]; за ред. Ф. М. Кирилюка. – К.: Здоров'я, 2000. – 632 с. ISBN 5-311-02747-9
8. Политология: [підруч. / за ред. О.В.Бабкіної, В.П.Горбатенка] – [2-е вид., перероб. і доп.] – К.: Академія, 2002. – 526 с., (Альма-матер). ISBN 966-580-097-3.
9. Пугачев В. П. Введение в политологию: [учеб. для вузов] / Василий Павлович Пугачев, Александр Иванович Соловьев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 446, [2] с. ISBN 5-7567-0228-8.
10. Санистебан Л.С. Основы политической науки / С.Л. Санистебан; [пер. с испан. В.Л. Заболотного]. – М.: МП «Владан», 1992. – 122 с. ISBN 5-85-860-251-7
11. Соціальний розвиток: [навч. посіб.] / І. М. Гавриленко, П. В. Мельник, М. П. Недюха. – К.: Академія ДПІС України. – 2001. – 484 с. ISBN 966-7257-49-5.

12. Уледов А. К. Духовная жизнь общества: Методологические проблемы исследования / А. Уледов. – М.: Мысль, 1980. – 271 с.
13. Філософія політики: [підруч.] / [авт–упоряд. В.П. Андрущенко]; НАН України, АПН України, Київський нац. ун–т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання України, 2003. – 400 с. ISBN 966–7999–9.
14. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): [підруч. для студентів вищих навчальних закладів] / П. П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2002. – 576 с. ISBN 966–06–0226–Х

Трухачев А.И. Общее и специфическое при формировании идейно–политического фактора влияния институтов власти (теоретико–методологический подход)

Рассматриваются подходы к определению общего и специфического при формировании идейно–политического фактора влияния путем анализа понятий «государственная идеология» и «политическая идеология». Приводится определение идейно–политического фактора влияния.

Ключевые слова: идеология, функции идеологии, государственная идеология, политическая идеология, идейно–политический фактор влияния.

Trukhachov, O.I. General and specific in the ideological–political factor influence the state–executive agencies (theoretical–methodological approach)

The approaches to the definition of general and specific in the formation of ideologically political factor of influence through the prism of analysis of the concepts «state ideology» and «political ideology». Proposed definition of ideologically political factor influence.

Key words: ideology, functions ideology, state ideology, political ideology, the ideological–political factor influence.